371.012
В54

1516/—

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ВИХРУЩ АНАТОЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

ТРУДОВА ПІДГОТОВКА УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ

(історико - педагогічний аналіз та перспективи)

13.00.01 - Теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

БІБЛІОТЕКА
УДПУ ім. М. П. Драгоманова

К И Ї В - 1994

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова
100310824

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в Українському державному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова

Науковий консультант – Дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор ТХОРЖЕВСЬКИЙ ДМИТРО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Офіційні опоненти – Дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор МОЛЯКО ВАЛЕНТИН ОЛЕКСІЙОВИЧ

– Дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор МАДЗІГОН ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ

– Доктор педагогічних наук, професор НИЧКАЛО НЕЛЯ ГРИГОРІВНА

Провідна організація – Рівненський державний педагогічний інститут

Захист відбудеться "20" грудня 1994р. о 14[30] годині на засіданні Вченої спеціалізованої ради Д.113.01.01 в Українському державному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова / 252030, м. Київ, вул. Пирогова,9 /.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Українського педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова

Автореферат розісланий "17" листопада 1994р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради М.Я.ПЛЮЩ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження.

Сучасний період відродження духовних цінностей, початок розбудови української держави характеризується посиленою увагою до історії національної педагогіки. Не випадково на початку 90-их років, незважаючи на несприятливі економічні умови, українська наука збагатилась новими, змістовними дослідженнями. У той же час аналіз багаточисельних концепцій, інших матеріалів з проблем освіти ще раз підтверджує необхідність об'єктивної оцінки досвіду минулих років.

Вивчаючи закономірності історичного розвитку педагогічної науки і практики, потрібно звернути увагу на такі особливості: 1). Розвиток освіти в Україні проходив в умовах тривалої відсутності власної державності. Це обумовило дивовижне переплетення антинаціональної політики щодо автохтонного населення і в той же час своєрідну взаємодію різних культур; 2). Аналізуючи той чи інший період в історії вітчизняної школи, потрібно мати на увазі досягнення світової культури. Це дозволить уникнути недоліків, які проявляються в приписуванні пріоритету представникам певних регіонів лише на тій підставі, що вони вперше на даній території висловили давно відомі положення; 3). Вивчення питань виховання молоді неможливе без оцінки народних традицій; 4). Мав рацію Г. Васькович, який стверджував, що "...питання освіти в Україні не можна розглядати окремо від політичних, економічних та загально-культурних подій."[1]

---

1. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920). Мюнхен, 1969.-С.1.

Перехід до ринкових умов з особливою гостротою ставить питання про вдосконалення системи трудової підготовки молоді. Ця проблема поступово стає однією з найбільш актуальних для сучасної педагогіки, психології, філософії. Повернення Української держави на демократичний шлях розвитку, руйнування тоталітарної системи примусу (відкритого чи прихованого) обумовлюють необхідність гармонізації потреб суспільства і потреб окремих людей, створення передумов для самореалізації і творчого розвитку особистості.

Значну допомогу у вирішенні цих питань може надати історико-педагогічна наука. У той же час очевидними є певні труднощі. Наприклад, Е.Д.Дніпров, вивчивши радянську літературу (1918 - 1977 роки) з питань розвитку дореволюційної школи, стверджував, що проблема трудового виховання і навчання аналізувалась лише в 26-ти працях. Дуже цікавий був їх розподіл у часі: 1918 - 1929 роки - 12 праць; 1930 - 1949 роки - 0; 1950 - 1959 роки - 3; 1960 - 1969 роки - 4; 1970 - 1979 роки - 7. Відзначимо, що менше праць було надруковано лише з питань навчання в початковій школі[1]. Якщо врахувати, що загальна кількість досліджень (за даними Е.Д.Дніпрова) становить 680, то"вага" трудового виховання буде лише 3,8 %.

К о н ц е п ц і я д о с л і д ж е н н я.

На нашу думку трудова підготовка учнів загальноосвітніх шкіл це діяльність, спрямована на підготовку особистості до засвоєння і творчого розвитку матеріальної культури народу. Очевидно, що матеріальна культура перебуває в

1.Днепров Э.Д. Советская литература по истории школы и педагогики дореволюционной России. - М., 1979.-С.41.

нероздирному зв'язку з духовною культурою.

До структури трудового виховання особистості віднесені: сім'я; дошкільні заклади; школи; трудові об'єднання учнів; позашкільні навчально-виховні заклади; трудові колективи; органи масової інформації; заклади, які дають професійну підготовку. Логічним продовженням структурної схеми є функціональна, яка на основі ідеї Аристотеля про значимість діяльності для виховання особистості передбачає: ігрову діяльність; самообслуговування; спілкування; вивчення основ наук; трудове навчання; суспільно корисну продуктивну працю; технічну творчість, дослідництво під час позакласних занять; професійну освіту; професійну діяльність.

Зрозуміло, що у нашому дослідженні вивчався генезис тих підсистем, які стосуються загальноосвітньої школи. Аналізуючи проблему, ми враховували також той факт, що відношення до трудової діяльності оцінюється як латентна характеристика особистості.

У історико-педагогічному дослідженні можна дотримуватись двох концептуальних підходів. Перший - передбачає визначення авторської позиції, пріоритетних ідей і наступне їх підтвердження або заперечення історичним матеріалом, який виконує, в певній мірі, допоміжну роль. Як правило, такий підхід ефективний у тому випадку, коли проблема неодноразово аналізувалась на рівні монографічних досліджень, джерельна база добре опрацьована і виникає потреба лише в теоретичному узагальненні на вищому рівні. При другому підході автор пропонує хронологічну послідовність важливих, на його думку, подій і на їх основі робить відповідні висновки. Ми прагнули використати переваги обох підходів.

Коли мова заходить про українську історію, неминуче виникає ще одне принципове питання - які події і кого з учених можна назвати українськими. Це питання не настільки однозначне, як може видатися на перший погляд. На нашу думку, заслуговує на увагу позиція професора Темпльського університету (США) І.-С.Коропецького, який пропонує відносити до українських вчених дві групи осіб:"...тих, що визнавали себе за українців (незалежно від того, в якій країні вони жили та працювали), і предотавників інших національностей, котрі значну частину свого життя працювали в Україні"[1].

М е т о д о л о г і ч н а о с н о в а дослідження. Дослідження грунтується на засадах теорії наукового пізнання; філософського положення про взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ та процесів; принципів історизму, системності, науковості; діяльнісно-творчого підходу до особистості як суб'єкта виховного процесу.

Відзначимо також важливі, на нашу думку, висновки, які сприяли чіткому визначенню авторської позиції.

1. Ми дотримувались відомої вимоги Арістотеля оцінювати вчених у відповідності з новизною їх поглядів, а не на основі недоліків, властивих для кожного періоду історичного розвитку. Враховувалась також його думка про необхідність вивчення причин досліджуваних явищ.

2. Ми враховували висновки І.А.Голосенка щодо вивчення ідей в іншому культурному контексті. Аналізуючи особливості сприймання концепції Ф.Тейлора, він запропонував вирішувати

1.Коропецький І.- С. Українські економісти XIX століття та західна наука. -К.: Либідь, 1993.-С.8.

чотири основні завдання: а) стисле відтворення чужих ідей; б) опис масштабів і каналів творчої комунікації, включаючи особисті контакти, обговорення в пресі, на засіданнях наукових товариств, створення відповідних навчальних курсів, наукових програм і закладів; в) виявлення теоретико-методологічного контексту, тобто того, як учені зустріли чужі ідеї, що і чому в них заперечувалось і віталось; г) урахування спроб реалізації ідей, визначення того,які групи суспільства забезпечували підтримку або проявляли байдужість і ворожість.[1]

3. Для розуміння суті ретроспективної оцінки досліджуваної проблеми відзначимо положення А.Я.Гуревича, який вважав,що реконструюючи життя минулого, історик неминуче використовує систему понять, властивих його власній культурі, хоча "... в різні епохи час і праця, особистість і держава, воля і віра мали неоднакове значення, їх зміст змінювався в залежності від структури суспільства і світосприймання".[2]

4. Для дослідження питань, пов'язаних з історією, важливими є висновки М.Реріха про значимість досвіду минулих років і коректність оцінки досягнень попередників.[3]

М е т о д и д о с л і д ж е н н я:

Теоретичний та порівняльний аналіз психолого-педа-

---

1. Голосенко И.А. Идеи Ф.Тейлора в дореволюционной России // Социологические исследования.-1991.-N 10.-С.64.
2. Гуревич А.Я. История и психология //Психологический журнал.-1991.- N 4.-С.6.
3. Рерих Н. Нерушимое.-Рига: Виеда,1991.-С.5.

гогічної літератури, експертні оцінки, контент-аналіз, моделювання і прогнозування змісту трудової підготовки учнів.

Теоретична основа дослідження: матеріали з історії національної культури (Д.Антонович, В.Винниченко, М.Грушевський, Д.Дорошенко, М.Драгоманов, С.Єфремов, Б.Лончина, І.Огієнко, О.Субтельний, І.Франко,Д.Чижевський); наукові праці, в яких аналізуються закономірності історичного розвитку педагогічної науки і практики (С.Бабишин, А.Бондар, М.Гриценко,М.Грищенко. М.Даденков, М.Демков, Я.Ісаєвич, Г.Жураковський, С.Литвинов, В.Майборода, Б.Мітюров, С.Пастернак, С.Сірополко, М.Стельмахович, З.Хижняк, І.Шкурко, М.Ярмаченко); ідеї відомих педагогів про наукові основи організації навчально-виховного процесу (А.Алексюк, В.Бондар, С.Гончаренко, І.Зязюн, О.Киричук, О.Кондратюк, Б.Коротяєв, А.Макаренко, О.Мороз, В.Онищук, С.Русова, О.Савченко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Р.Хмелюк, М.Шкіль); результати досліджень вчених, які вивчали різноманітні аспекти трудової підготовки молоді (С.Ананьїн, І.Бугаєвич, Е.Верещак, В.Гетта, Ю.Гільбух, В.Гусєв, Й.Гушулей, М.Делік, О.Дзеверін, А.Дьомін, І.Зельдіс, І.Казанівський, Н.Калениченко, Г.Левченко,М.Левківський, В.Мадзігон, І.Матюша, Е.Мілерян, В.Містюк, В.Моляко, І.Назимов, В.Нечипорук, Н.Ничкало, Е.Павлютенков, В.Римаренко, М.Рябухін, Д.Сергієнко, Л.Синицький, Б.Сіменач, Д.Сметанін, О.Татенко, Д.Тарнопольський, Г.Терещук, М.Тименко, Д.Тхоржевський, В.Фармаковський, Б.Федоришин, П.Ярмоленко, І.Яровий); праці зарубіжних спеціалістів з питань трудового навчання (С.Аббасов, Д.Аксьонов, М.Алпатов, П.Атутов, М.Ашмане, С.Батишев, П.Блонський, О.Веселов, Ш.Ганелін, Е.Грішин, М.Дмитрієв,

Р.Доватор, Л.Йовайша, І.Карель, Н.Крупська, Т.Кудрявцев, Р.Леблан, С.Левітін, А.Матульоніс, В.Носов, О.Піскунов, В.Поляков, М.Рубінштейн, В.Сабанін, К.Сент-Ілер, М.Скаткін, Г.Соломін, М.Томін, О.Фортунатов, М.Хітарян, К.Цируль, В.Чебишева, М.Чехов, С.Шабалов, К.Янжул); філософські аспекти вивчення особистості (Арістотель, Г.В.Гегель, Я.А.Коменський, М.Реріх, О.Реріх, Л.Сенека, Г.Сковорода, Сократ, П.Чаадаєв).

Необхідність підготовки концепції трудової підготовки учнів національної школи України, актуальність даної проблеми в умовах переходу до ринкових відносин, важливість об'єктивної оцінки історичного розвитку і визначення перспективи зумовили вибір теми дисертації, визначення її об'єкта, предмета, мети і основних завдань.

О б ' є к т д о с л і д ж е н н я - трудова підготовка особистості.

П р е д м е т дослідження - закономірності розвитку трудової підготовки учнів у загальноосвітніх школах України.

М е т а д о с л і д ж е н н я - визначити закономірності трудової підготовки учнів у процесі історичного розвитку, теоретичні і методичні аспекти її вдосконалення.

Відповідно до мети були поставлені такі з а в д а н н я дослідження:

- дослідити закономірності розвитку системи трудової підготовки учнів у школах України;
- проаналізувати переваги і недоліки, характерні для організації виховного процесу в навчальних закладах України;
- на основі ретроспективного аналізу визначити основні

фактори від яких залежить успішність функціонування системи трудової підготовки учнів та виявити невикористані можливості для вдосконалення системи трудової підготовки в процесі побудови національної школи;

- розкрити особливості професійної підготовки вчителів трудового навчання на різних етапах розвитку педагогічної освіти;
- обгрунтувати прогностичну оцінку можливостей розвитку системи трудової підготовки учнів в умовах переходу до ринкових відносин.

Хронологія дослідження.

Характерною особливістю більшості педагогічних праць є концентрація уваги на невеликому періоді. Основною перевагою такого підходу є можливість всебічно вивчити проблему, використати максимальну кількість джерел. Як правило, автори таких праць звертають увагу і на історіографію питання, однак, ці аспекти виконують допоміжну роль. Крім очевидних переваг, такий підхід має і значні недоліки. Основним, на нашу думку, є той, що дослідник не може виявити загальні закономірності розвитку об'єкта вивчення. Яскравим підтвердженням цього є прагнення розглянути педагогічні проблеми "до 1917 року" і "після 1917 року".

У нашій роботі основна увага зосереджена на подіях XIX і XX століття. Пояснюється це специфікою досліджуваної проблеми. Адже запровадження трудової підготовки учнів у загальноосвітніх школах України (мається на увазі та частина, яка входила до складу Російської імперії) розпочалося в 1865 р. Саме в XIX столітті проходив процес становлення системи науково-методичного забезпечення, були визначені теоретичні ос-

нови трудового навчання учнів, здійснені перші спроби практичної реалізації ідеї про доцільність поєднання загальноосвітньої і трудової підготовки. Підкреслимо, що ці процеси характерні для багатьох країн.

Нові соціально-економічні умови, характерні для XX століття, обумовили новий зміст, форми і методи трудового навчання. У той же час є всі підстави говорити про певну циклічність, наявність загальних закономірностей, які необхідно враховувати в процесі побудови сучасної національної школи.

Етапи дослідження. На першому етапі (1980-1984 рр.) був визначений напрям дослідження, аналізувався процес становлення і розвитку трудової підготовки учнів, вивчались архівні матеріали, філософська, психолого-педагогічна література. Проводилась експериментальна робота з учнями старших класів і студентами, спрямована на вивчення умов підвищення ефективності трудової підготовки.

На другому етапі (1984-1990 рр.) продовжувалось вивчення архівів (Тернопіль, Київ, Харків), відповідної літератури. Проводились соціологічні дослідження. Одержані результати використовувались у процесі роботи зі студентами, вчителями, батьками.

На третьому етапі (1990-1994 рр.) вивчалась література із фондів спеціального зберігання, дослідження представників української діаспори, архівні матеріали. У монографіях узагальнювались результати дослідницької роботи.

Вірогідність і вмотивованість наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується: широким використанням архівних матеріалів, періодичних ви-

дань, психолого-педагогічної літератури; комплексу методів дослідження; системним аналізом; широким обговоренням концептуальних положень.

На захист виносяться

основні закономірності розвитку системи трудової підготовки учнів у загальноосвітніх школах України;

критерії розвитку державної системи трудової підготовки учнів;

оцінка впливу зарубіжного досвіду на вітчизняну педагогічну теорію і практику;

тенденції розвитку професійної підготовки вчителів трудового навчання;

концептуальні положення розвитку системи трудової підготовки учнів в умовах переходу до ринкових відносин.

Наукова новизна дослідження.

Визначені особливості трудової підготовки учнів у загальноосвітніх школах України (XIX - XX ст.) з урахуванням політичних і соціально-економічних умов, виявлені закономірності вирішення даної проблеми;

З'ясовані специфічні умови, характерні для трудової підготовки учнів у західних областях України;

Досліджені особливості професійної підготовки вчителів трудового навчання;

Представлені матеріали, які характеризують вирішення досліджуваної проблеми у незалежній Українській державі.

Опрацьовано (у співавторстві) нову концепцію трудової підготовки учнів національної школи України;

Визначені критерії та показники розвитку системи трудової підготовки учнів.

Теоретична значимість.

На основі узагальнення значної кількості архівних матеріалів, літератури з фондів спеціального зберігання, періодики, інших джерел, розкриті маловідомі аспекти історії національної школи: зміст, форми, методи трудової підготовки, педагогічне керівництво, науково-методичне забезпечення, виявлені закономірності досліджуваних явищ. Уперше досліджено регіональні особливості трудової підготовки учнів. На основі вивчення історії проблеми обгрунтовано перспективи розвитку системи трудової підготовки учнів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що обгрунтовані в ньому теоретичні положення і висновки дозволяють, в умовах переходу до ринкових відносин, вдосконалювати існуючу систему трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл. Окремі положення вже використані в Державній програмі "Освіта" (Україна XXI століття). Запропоновані матеріали послужать вдосконаленню викладання курсу "Історія світової і національної педагогіки" (особливо на загальнотехнічних факультетах), а також можуть бути використані при підготовці різноманітних довідкових видань (хрестоматій, посібників, української педагогічної енциклопедії та ін.). Одержана в процесі дослідження інформація сприяє вдосконаленню навчальних планів та програм, лекційних курсів, спецсемінарів. Основні положення дисертації можуть бути використані при розробці державної програми формування і розвитку професійної культури молоді.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних, всесоюзних, республіканських і регіональних конференціях, у виступах перед викладачами

вузів, учителями загальноосвітніх шкіл, студентами загальнотехнічних факультетів. Основні ідеї схвалені при обговоренні "Концепції трудової підготовки учнів національної школи України".

В п р о в а д ж е н н я р е з у л ь т а т і в дослідження. Основні теоретичні положення дисертації були використані при розробці авторської програми "Історія національної педагогіки". На основі одержаних в процесі дослідження результатів, була підготовлена серія методичних рекомендацій для викладачів педагогічних інститутів і вчителів загальноосвітніх шкіл. Ці матеріали були розглянуті і рекомендовані Міністерством освіти України. Окремі концептуальні положення використані в Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття).

С т р у к т у р а р о б о т и. Дисертація складається з вступу, трьох частин, висновків, бібліографії та додатків.

О С Н О В Н И Й З М І С Т Д И С Е Р Т А Ц І Ї

У ВСТУПІ обгрунтована актуальність проблеми визначені об'єкт, предмет, мета і завдання дослідження, його концепція, наукова новизна, теоретична і практична значимість.

У ПЕРШІЙ ЧАСТИНІ "Світові традиції та вітчизняний досвід трудової підготовки молоді (XIX - початок XX століття)" аналізуються особливості становлення системи трудової підготовки учнів. Підкреслюється роль і значення народних традицій, а також той факт, що задовго до того, як

трудова підготовка учнів почне займати своє належне місце в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, передові мислителі довели її необхідність для формування гармонійно розвинутої особистості. В окремому розділі вивчаються особливості трудового навчання в школах зарубіжних країн. У Фінляндії цей предмет став обов'язковим у 1866 р., а дещо пізніше його починають використовувати у загальноосвітніх школах Франції, Мюнхена, Японії, Англії, деяких кантонах Швейцарії, окремих штатах США, Норвегії.

У цей же час відкриваються спеціальні семінарії для підготовки вчителів ручної праці / Париж, Лейпціг, Бостон /. Особливо велике значення для європейських країн мала діяльність Нєвської вчительської семінарії, відкритої в 187Ороці (директор - О.Саломон).

Характерно, що в зарубіжних школах звертали увагу і на трудову підготовку дівчат. Наприклад, насиченою і змістовною була програма рукоділля для жіночих середніх шкіл Бельгії.

Свої особливості мала трудова підготовка учнів у школах України. У дисертації розглядається використання елементів трудової підготовки в парафіяльних і повітових училищах, міських училищах, гімназіях.

Відзначимо, що згідно з даними журналу "Техническое образование" (N 1 за 1906 р.) перший ремісничний клас був відкритий в Одеському навчальному окрузі в 1865 році.

Щодо узагальнених даних про поширення в другій половині XIX століття трудової підготовки учнів відзначимо статтю К.Янжул в енциклопедичному словнику Ф.Брокгауза і І.Єфрона. Вже сама поява в цьому виданні статті "Праця ручна в школах" доволі красномовний факт. К.Янжул стверджувала, що в 1895

році в Росії ручну працю вивчали в 22-х кадетських корпусах і у Волинській військовій школі, 7-ми гімназіях, 1-му реальному училищі, 10-ти петербурзьких притулках, 37-ми міських училищах і, приблизно, 50-ти початкових училищах. У 1898 році число останніх зросло до 305, поширення ручної праці в сільських школах обмежувалось 34-ма училищами (29 - однокласних і 5 - двокласних), кількість міських училищ, в яких учні одержували трудову підготовку досягла 271. Перше місце займала Таврійська губернія.

На основі численних документів можна визнати,що проблема трудової підготовки учнів сприймалась до 1917 року неоднозначно.Найбільш яскраво про це свідчать результати голосування в Державній Думі 5-го червня 1913 року четвертого параграфа одного з проектів, який передбачав, щоб у початкових школах, крім загальної освіти учні вивчали сільське господарство і ремесла, а у вищих початкових училищах - і основи рахівництва. Депутати прогосували своєрідно: 137 - за і 134 - проти, 4 - утримались.[1]

Згубність непослідовної освітньої політики стала очевидною під час Першої світової війни. Не випадково Попечитель Київського навчального округу одержав циркуляр датований 17 травня 1916 р., в якому констатувався факт, що військові події "... з повною наочністю показали все значення технічних і професійних знань у житті держави і виявили не лише відсталість нашої вітчизни в цьому відношенні, але й

---

1. Мнение Гударственной думы о профессиональном и внешкольном образовании// Техническое и коммерческое образование.- 1913.- N 5.-С.37.

значну в багатьох виробництвах залежність від іноземної промисловості"[1].

Завдяки працям В.Сабаніна можна простежити процес становлення трудової підготовки вчителів. Відзначимо, що у 60 - 80 -их роках ручна праця була введена у Київській, Херсонській, Волчанській, Новобузький, Острозькій учительських семінаріях, та в Глухівському вчительському інституті.

Потрібно мати на увазі, що у вищеназваних навчальних закладах готували вчителів загальноосвітніх предметів, які, крім основного фаху, одержували додатковий - вчителя трудового навчання.

Хоча була проведена значна робота, очевидно, були підстави для того, щоб директор Київського реального училища П.О.Турчанінов заявив у 1916 році на педагогічному з'їзді: "В даний час учителів ручної праці немає і навряд чи швидко одержимо їх достатній контингент".

Свої особливості мала трудова підготовка учнів на західноукраїнських землях. Ще в середині XIX ст. в Ужгородській вчительській семінарії вивчали " Науку ручної праці", а також сільськогосподарські роботи і садівництво. У 1892/93 навчальному році ручна праця вивчалася в 202 школах. Своєрідним лідером у цій справі виступала виділова школа в м.Сокаль.

Крім сокальської системи трудового навчання (яка передбачала виготовлення 100 предметів), на західноукраїнських землях набула поширення краківська система, яка нараховувала 44 вироби, представлених на 14-ти таблицях.

---

1. ЦДІА, ф.707, оп.259, од.зб.197.

Серед спеціалістів, які займалися проблемами трудової підготовки учнів, відзначимо Івана Казанівського.

Певну роль у поширені думки про доцільність трудової підготовки відіграли молодіжні організації. Наприклад, один із засновників "Пласту" П.Франко наголошував, що кожен пластун повинен уміти: розвести вогонь, зварити їжу в польових умовах, а також зрубати дерево сокирою, зробити що-небудь з галузі теслярства, бондарства, столярства. Вивчивши ремесло, пластун повинен був для доказу показати власноручно зроблений виріб і одержати за це відповідну відзнаку [1].

Незважаючи на значні досягнення, можна стверджувати, що в умовах відсутності власної державності Україна відставала від європейських країн в організації трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл.

У такій ситуації першорядного значення у справі трудової підготовки молоді набували сімейні традиції. Саме родинна педагогіка забезпечувала своєрідний феномен культу праці, відголоски якого відчуваються до сьогоднішніх днів.

Для оцінки розвитку трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл доцільно врахувати наступні закономірності. По-перше, трудова підготовка учнів стала своєрідним етапом соціально - економічного розвитку цих країн. Значне збільшення міського населення, розвиток виробництва, перехід до обов'язкової освіти (нерідко 7-8 років) обумовили необхідність у вдосконаленні змісту освіти. Не випадково американський департамент народної освіти після опитування

1.Франко П. Пласт у школі // Учитель. - 1914.-N 5 - 6 С.175-177.

керівників заводів і фабрик прийшов до висновку, що значні витрати викликані неможливістю використання складного обладнання робітниками з низьким рівнем освіти. Автор цього дослідження Джерліс стверджував, що сучасна техніка вимагає не людини-автомата, а спостережливого, вдумливого, уважного працівника . По-друге, конкурентна боротьба примушувала провідні країни здійснювати планомірну фінансову підтримку системи трудової підготовки учнів, що в поєднанні із заходами приватних фірм давало позитивні результати. По-третє,вивчення відповідної літератури дозволяє відмітити своєрідний міжнародний характер розвитку педагогічної науки, що сприяло оперативному обміну інформацією, активному поширенню різноманітних методик, підготовці педагогічних кадрів за кордоном. При цьому в повній мірі враховувались національні особливості та інтереси.

Заслуговує на увагу ще один аспект, досліджуваної проблеми.Поява уроків ручної праці в школах стáла першим кроком переходу від елітарної освіти до всенародної загальноосвітньої школи. Класична освіта зберігає значимість лише для вузького кола осіб. Загальноосвітня школа, відповідаючи вимогам економічного розвитку, починає давати своїм вихованцям більш глибокі знання з фізики, хімії, математики, природознавства, а також певну загальнотехнічну підготовку.

Недостатня швидкість переходу до нового змісту освіти обумовлювала значне відставання в розвитку економіки і культури.

Трагедія України не лише в тому, що її поневоловали інші країни, але й в тому, що поневолювачі належали саме до таких відсталих країн.

1917-19 рр., визначилися дві стратегічні лінії щодо трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл. По-перше, це "українська лінія", яка, в руслі європейських традицій, передбачала 10-12-річну загальноосвітню школу, в якій трудове навчання є одним із предметів. На нашу думку, це був найбільш виважений і продуманий шлях, який до того ж враховував національні особливості, а також соціально-економічну реальність.

На жаль, верх взяв інший варіант, який передбачав дев'ятирічну школу, в якій трудова діяльність повинна була стати своєрідним центром навчального процесу.

Особливістю радянської системи трудової підготовки учнів став її повний розрив з попередніми традиціями. Слід мати на увазі, що цей розрив носив загальний характер. Структура системи народної освіти, зміст, форми, методи навчання - все змінювалось докорінно. Відзначимо ще один принципово важливий момент. Ідеологом всіх суспільних процесів поступово стає одна партія. Тому, її програмні документи, погляди партійних лідерів стають своєрідним орієнтиром для педагогічної науки і практики.

Особливе місце в історії української школи займає 1920 р. Перший і останній раз за роки Радянської влади була зроблена спроба створити свою оригінальну систему народної освіти. Перша Всеукраїнська нарада в справі освіти (25 березня 1920 р.) затвердила семирічну школу соціального виховання, над якою надбудовувалась середня професійна школа з дво - трирічним терміном навчання. Лише випускники професійної школи мали право на вступ до технікумів, які були прирівнені до вищих навчальних закладів. Діяльність Наркомо-

оу України була схвалена другою Всеукраїнською Нарадою по освіті (серпень 1920р.) і першою партійною нарадою по народній освіті (грудень 1920 р.). Не слід забувати і того, що реформа української школи збігалася з пропозиціями В.І.Леніна про необхідність злиття старших класів з профтехшколами, що зумовлювалося розвалом економіки. Відзначимо дещо парадоксальну ситуацію. У школах Росії пропозиція В.І.Леніна практично не була врахована. Більше того, з 1929 року замість школи-дев"ятирічки в Росії починає розвиватися десятирічна середня школа. Україна стала своєрідним полігоном для апробації ідеї про доцільність професійної підготовки учнів старших класів. Як оцінити цей небачений експеримент? На перший погляд, ідея надзвичайно привабліва. Більше того, вона нагадує досвід роботи сучасної зарубіжної школи (мається на увазі профільна підготовка старшокласників).

У той же час,слід мати на увазі, що освітні реформи початку 20-х років проходили в надзвичайно несприятливих умовах. Україна, за приблизними розрахунками, втратила за роки громадянської війни 1,5 млн. населення.

Крім того, у 1921 р. Україна пережила перший радянський голодомор, основною жертвою якого стали діти. За даними В.Арнаутова були губернії і повіти, в яких майже не залишилось дітей молодших 6-7 років. Перепис 1920 р. дав інформацію, що населення України становило 25119077 чоловік. Дітей до 4-х років було 3114766, а від 4 до 15 років - 7495908 . 500000 напівсиріт і 250000 сиріт чекали від держави допомоги.

А в цей час центральний уряд планово направляв у ці ж губернії дітей з інших регіонів. У XX ст. в Україні були

ствердкував, що в Україні "немає ні одного стаціонарного учбового закладу, який постачав би цю категорію кадрів".Більше того, визначався факт відсутності підручника з методики трудового навчання.

20 травня 1930 р. колегія Наркомосу прийняла постанову "Про реорганізацію системи педагогічної освіти", згідно з якою мали відкриватися "індустрійні педтехнікуми" для підготовки інструкторів виробничого навчання та викладачів ручної праці. 11 серпня 1930 р. була прийнята постанова РНК УСРР "Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти".

Згідно з постановою, педагогічні навчальні заклади мали бути трьох типів: 1) вищі педагогічні школи -педагогічні інститути; 2) середні педагогічні школи - педагогічні технікуми; 3)дворічні і однорічні педагогічні курси.

У контексті нашої проблеми найважливішим був той розділ постанови, який передбачав відкриття технікумів трудових процесів . Ці технікуми повинні були готувати інструкторів трудових процесів та виробничого навчання для трудшкіл.

У 1930 році були змінені навчальні плани для всіх спеціальностей. Все більша увага зверталась на проблему трудового навчання. Наприклад, для шкільного відділу педтехнікуму передбачалась робота в майстерні на другому курсі - 90 годин, а також вивчення "Сільського господарства та індустрійного виробництва" і політехнічний практикум: 1 курс - 448 год., II курс - 336 год., III курс - 112 годин.

Найбільший інтерес викликає, затверджений 15 листопада 1930 р.," Навчальний план педтехнікуму інструкторів політехнічної праці". Варто звернути увагу на той факт, що міністерство планувало з допомогою вищеназваних педагогічних

технікумів підготувати інструкторів дитячої політехнічної праці для старших груп семирічки, "робітників інтегрального типу", які можуть організувати навчальний процес у шкільних майстернях і на виробництві. Щодо переліку предметів, звернемо увагу на такі особливості. По-перше, нам імпонує перелік предметів технічного і педагогічного профілю, хоча кількість предметів могла б бути і меншою. Однак спроба інтеграції предметів, яку ми бачимо на прикладі фізики, механіки і машинознавства, очевидно, не знайшла логічного продовження. По-друге, цікавим є кількісне співвідношення між окремими циклами: 1) педагогічний цикл - 26,7%, 2) загальноосвітній - 23,6%, 3) педагогічна практика - 20%, 4) вивчення виробництва, робота в майстернях і практика політехнічна - 17,77%, 5) соціально-економічний цикл - 11,9%. Це процентне співвідношення в доволі красномовним і свідчить про високий професійний рівень авторів навчального плану. Звичайно, можна дискутувати щодо місця окремих предметів в окремих циклах, але загальна тенденція залишається незмінною. По-третє, очевидною є увага до питань практичної підготовки майбутнього вчителя.

У довіднику про правила вступу у технікуми і вузи України в 1932-33 році названі 4 інструкторсько-педагогічні технікуми: Харківський, Київський, Дніпропетровський, Запорізький. Термін навчання - 3 роки. Щодо профілю підготовки, довідник пояснював,що випускник інструкторсько-педагогічного технікуму - це "...інструктор шкільної майстерні (на дереві або на металі) в установах - ФЗС, ШКМ, дитячий будинок, додатковий фах - картонажні роботи. Після практичної роботи може бути використаний на роботі керівника майстерні ФЗС, ШКМ, дитячо-

го будинку".

Зменшення уваги до проблем трудової підготовки учнів у середині 30-х років негативно вплинуло і на підготовку вчителів праці.

Найбільш точну характеристику постанов 30-х років дав професор Г.Ващенко. Відзначивши певну самостійність Наркомосів у 20-ті роки, активний пошук нових форм і методів навчання у науково-дослідних педагогічних інститутах, педагогічних станціях, педагогічних кабінетах, широке вивчення і використання зарубіжного досвіду, він, точно визначивши суть відомої постанови ЦК ВКП(б) 1931 р., писав:"Постанова рішуче засуджує всі педагогічні експерименти, що проводилися в совєтських школах, називає їх буржуазними перекрученнями й наказує повернутися до старих форм і методів навчання.З цього часу фактичне керівництво справою освіти й виховання молоддю не лише в принципових питаннях, а навіть в змісті й техніці навчання переходить в руки ЦК ВКП(б). Наркомоси переходять виключно на становище виконних органів партії з дуже обмеженими правами".

Після наказу заступника Народного Комісара освіти УРСР С.Ю.Дитюка "Про відміну викладання труда в школах" N 309 від 23.02.1937 р., розпочався новий етап в історії української школи.

На перший погляд нічого особливого не трапилось. Але в цьому і полягає специфіка складних систем, що деформація одного із структурних компонентів неминуче призводить до зниження ефективності всієї системи. Причому наслідки доволі віддалені в часі від причин.

У другій половині 30-их років помилковість прийнятого

рішення не знайшла належної оцінки. Пояснити це можна рядом факторів:

1. Судячи з протесту Н.К.Крупської, рішення про відміну трудового навчання обговорювалося на найвищому рівні. Спроба висловити свою особливу думку означала, власне кажучи, смертний вирок. Та й події минулих років створили таку атмосферу, що і протестувати , крім Н.К.Крупської, було нікому.

2. Тоталітарний характер держави передбачав вирішення питань, пов'язаних з трудовою діяльністю або з допомогою примусу або мітингових закликів. Поєднання цих "стимулів" ще чекає свого дослідника. В умовах військової дисципліни на виробництві складна, цілеспрямована підготовка особистості до успішної професійної діяльності набувала спрощеного вигляду.

3. Важкі економічні умови, голодомор обумовили таку ситуацію, при якій порівняно незначна кількість учнів мали можливість одержувати середню освіту. Тому, майже 90% випускників десятирічки вступали у вищі навчальні заклади. Це певною мірою зменшувало гостроту проблеми.

4. Процес знищення української педагогічної науки досяг найбільшого розмаху саме в 30-ті роки. Вже в 1934 р. державне видавництво "Радянська школа" тиражем 10000 примірників опублікувало доповідь І.Хаїта на об"єднаній сесії "Науково-дослідчих інститутів та комдитруху разом з працівниками досвідно-педагогічних станцій, кафедр педагогіки та педології педвишів". Назва доповіді була красномовною "За більшовицьку розчистку на фронті педагогічної теорії". У цій доповіді після констатації "факту різкого посилення діяльності націоналістичної контрреволюції" автор безпідставно

критикував роботу Харківської педагогічної школи, а керівників УНДІПу Попова, Гаврилова, Соколянського, Пасіку і професора Залужного засудив разом із "стовпом українського фашизму в питаннях педагогіки Софією Русовою".

За таких умов можна було "одностайно" приймати будь-які рішення.

Період 1937-1952 рр., є надзвичайно повчальним для підтвердження відомої наукової аксіоми, що "негативний результат також результат". Так як саме цьому періоду присвячена докторська дисертація і багаточисельні публікації М.Г.Хітаряна, а також кандидатська дисертація В.М.Кухарського, ми звернемо увагу лише на окремі аспекти досліджуваної проблеми.

У першу чергу відзначимо певну парадоксальність ситуації. У багатьох партійних документах неодноразово буде ставитись питання про необхідність вдосконалення трудової підготовки молоді. У той же час про повернення уроків трудового навчання у школи не могло бути й мови. Адже це означало б визнання помилковості рішення партійних органів у 1937 р.

Крім суб'єктивних факторів, відсутність належної трудової підготовки молоді обумовлювалась і об'єктивними причинами.

Підтвердженням цього є ще один красномовний факт. У журналі "Комуніст" (N 1 за 1988 р.) стверджувалось, що спеціальним указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. робочий час збільшувався на 33 години в місяць. Самовільний вихід з підприємства карався тюремним ув'язненням від двох до чотирьох місяців. За відсутність на робочому місці без поважних причин працівник направлявся на шес-

тимісячні примусові роботи, з утриманням 25% зарплати. А згідно з Указом від 10 липня 1940 р. випуск неякісної продукції прирівнювався до шкідництва. Не випадково навіть журнал ЦК КПРС "Под знаменем марксизма" визнавав, що примушувати когось вкладати в працю весь розум і досвід так само неможливо, як неможливо примусити бути моральним з допомогою наказу про моральність.

Період Великої Вітчизняної війни достатньо висвітлений в педагогічній літературі. Можливо саме в цей час керівники держави зрозуміли помилковість постанови 1937 р. Всі зусилля були спрямовані на використання трудових резервів. Були спроби повернути уроки трудового навчання в загальноосвітні школи. Однак цей досвід не знайшов продовження.

Однозначно неможливо пояснити, чому саме в 1952 р. на XIX з'їзді партії було знову заявлено про необхідність політехнічного навчання в середніх школах. Так само, як і в 1918 р. або в 1937 р., це рішення стало для багатьох несподіванкою. Причин, на нашу думку, було декілька.

По-перше, як покажуть наступні події, партійні органи мали інформацію про тенденції розвитку зарубіжних шкіл. По-друге, хоча результати не публікувались, уважно вивчався стан розвитку радянської системи народної освіти і соціально-економічна ситуація в країні. По-третє, не можна виключати впливу суб'єктивних факторів. Не випадково широке розгортання трудової підготовки учнів розпочалося в 1954/55 навчальному році після зміни партійного керівництва. По-четверте, бажаючи створити видимість реформ, не маючи для цього необхідних економічних і інтелектуальних сил, можливо, було вирішено повернутись до старої, ленінської ідеї.

Насторожує один факт. У березні 1956 року Міністр освіти України Г.П.Пінчук стверджував, що до 1952 року школи республіки зовсім не мали робочих кімнат і майстерень. За 4 роки їх кількість досягла 13 тис. При таких темпах можна було сподіватися швидкого створення належної матеріальної бази для трудової підготовки учнів у всіх школах України. Однак, цього не сталося. Очевидно, що перед нами знову зразок "подвійної бухгалтерії", при якій за високими цифрами приховуються нерозв'язані питання. До речі, наявні труднощі добре розуміли і в Міністерстві народної освіти.

У 1962/63 навчальному році всі 6045 середніх шкіл здійснювали виробниче навчання. На перший погляд здавалося, що одинадцятирічна середня школа успішно виконує завдання професійної освіти. Тим більше, що згідно з новим навчальним планом, який був затверджений 21 квітня 1962 р. в 9-му і 10-му класах на виробниче навчання виділялось 10 годин на тиждень, а в 11-му - 11. Крім цього, після закінчення 9 і 10 класів, учні проходили виробничу практику, відповідно 2 і 3 тижні.

Знову перед нами ситуація, подібна до початку 30-их років. Знову "переможні звіти" про вражаючі успіхи, знову значний час для трудової підготовки і знову, очевидно, відсутність належної матеріальної бази і вчителів відповідної кваліфікації. Тому і не дивно, що в 1964-1966рр. історія повторилася. Спочатку школа знову стає десятирічною, а постанова від 23 лютого 1966 р. вимагала, щоб учні середніх шкіл одержували середню і політехнічну освіту, а при наявності необхідних умов - професійну підготовку. Думаємо, що не останню роль зіграв факт зміни партійного

керівника, відставка головного ідеолога реформи 1958 року - М.С.Хрущова.

У 70 -ті, 80 -ті роки була проведена певна робота для удосконалення існуючої системи трудової підготовки молоді. Особливо відзначимо науково - методичне забезпечення навчального процесу, яке поліпшувалось з кожним роком, незважаючи на всі труднощі.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати:

1. Вивчення особливостей вирішення питань трудової підготовки учнів у офіційних і наукових колах незалежної України (1917-1920 рр.) переконливо підтверджує факт дотримання усталених європейських традицій. Мається на увазі доброт-на загальноосвітня підготовка (термін навчання у середній школі 11-12 років) в єдності з елементами трудового навчання. Такий підхід враховував не лише зарубіжний досвід, але й, що найголовніше, національні традиції. Згадаймо хоча б розвинуту систему братських шкіл, які не випадково називають гімна-ріями.

2. Найбільшою заслугою радянської школи, на нашу думку, стало удосконалення навчальних планів, змісту навчальних програм, наближення їх до потреб життя, практики.

3. Проголошення радянської школи трудовою і політехнічною залишилось декларативним гаслом, яке в силу об'єктивних і суб'єктивних причин ніколи не було реалізоване у повному об'ємі.

Спробуємо назвати ці причини:

а) трудова підготовка учнів загальноосвітніх шкіл у зарубіжних країнах стала закономірним етапом цілеспрямованої роботи теоретиків і практиків при підтримці державних і при-

ватних економічних структур.У радянській державі цей принцип був порушений;

б) перед 1917 роком Російська імперія,значно відставала в освітній політиці від европейських країн і лише наближалась до тих показників, які були характерні для них ще в XIX столітті. Тому передумови для швидкого і ефективного оновлення змісту, форм і методів навчально - виховної роботи були відсутні;

в) у 1917 р., відбувся повний розрив з теоретичними і практичними здобутками дореволюційної школи. Однією з основних причин такого становище стало небажання значної частини інтелігенції співпрацювати з новим режимом, знищення інтелектуальної еліти під час військових дій, голодоморів, цілеспрямованого державного терору.

г) ефективна трудова підготовка учнів можлива лише за умов розвинутої національної економіки,так як вимагає значних фінансових затрат;

д) некритичне використання досвіду експериментальних зарубіжних шкіл і примусове запровадження його у школи, що можна пояснити недостатньою компетенцією керівників освіти, дискредитувало ідею трудової підготовки учнів;

е) радянська країна не змогла швидко розгорнути повноцінну систему педагогічної освіти, а також організувати професійну підготовку вчителів трудовго навчання.

4. Однопартійна система обумовила порушення елементарних демократичних традицій, характерних навіть для Російської імперії. Як проголошення трудової школи, так і відміна трудового навчання в 1937 р., вирішувалось у вузькому колі партійних функціонерів. Якщо у двадцяті роки педагогічні пи-

тання активно обговорювались, то в тридцятих років науковці здебільшого обґрунтовували партійні вказівки.

5. Значним недоліком стало відверте нехтування національними традиціями, порушення принципів народності. Це неминуче приводило до одноманітності і зниження інтересу учнів до уроків трудового навчання.

6. Особливості розвитку політичної системи поступово приводили до самоізоляції, неможливості широкого ознайомлення вчителів з тенденціями розвитку зарубіжної школи.

7. Події тридцятих років переконливо свідчать про залежність системи трудової підготовки молоді від структурних і функціональних змін. Наприклад, відміна уроків трудового навчання в загальноосвітніх школах і зменшення уваги до даної проблеми обумовили певну деформацію виховної системи, наслідки якої ми відчуваємо до сьогоднішніх днів.

8. В умовах відсутності ринкових відносин, в умовах тоталітарної держави з розвинутим репресивним механізмом і потужною системою ідеологічного впливу на населення проблеми трудової підготовки молоді вирішувались з допомогою простих, вольових рішень. Однак, як свідчить історія, такий шлях виявився безперспективним.

Побудова незалежної української держави на початку 90-их років характеризувалась своєрідною "плавністю". Без сумніву, політологи ще будуть всебічно вивчати всі аспекти даної проблеми, але щодо освіти ця думка, мабуть, не викличе заперечення. На відміну від подій 1917 року, зберіглась попередня структура системи народної освіти, поступово оновлюється зміст навчальних планів і програм, питання національної культури починають займати своє належне місце.

Щодо трудової підготовки учнів відзначимо деякі характерні особливості.На державному рівні певний час відчувалась невизначеність. Більше того, був період, коли ми стояли на порозі згортання системи трудової підготовки молоді. Ученим, прийшлося прикласти чимало зусиль, щоб питання трудової підготовки учнів зайняли належне місце в державних документах про систему національної освіти.

Найбільш помітною подією стало затвердження Державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття").

Відзначимо найбільш важливі для теми нашого дослідження аспекти:

1. Державна програма визнавала незадовільний стан існуючої системи освіти, що проявилося передусім " у невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства;у знеціненні соціального престижу освіченності та інтелектуальної діяльності; у спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи". Цей висновок, власне кажучи,характеризує всю освітню політику за роки радянської влади. Дещо насторожує, щоправда, відсутність вимог про творче використання позитивних здобутків минулих років.

2. Розбудова системи освіти і її докорінне реформування розглядались як основа "відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні".

3. У змісті загальноосвітньої підготовки були визначені три основні компоненти: гуманітарна освіта, природничо-мате-

матична освіта, трудова підготовка. Структура третього компонента добре продумана і включає наступні вимоги: "вироблення елементарних трудових навичок у період дошкільної освіти; розширення трудового досвіду дітей, формування в них навичок самообслуговування; формування техніко-технологічних та економічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для залучення учнів до продуктивної праці та оволодіння певною професією; розширення політехнічного світогляду учнів і розвиток їхніх творчих здібностей на основі взаємозв'язку трудового навчання з основами наук; активне ознайомлення з масовими професіями, виховання потреби у праці та оволодіння певною професією; ознайомлення учнів з основами ринкової економіки, різними формами господарської діяльності; використання досвіду народної педагогіки, Залучення школярів для вивчення народних ремесел, створення умов до органічного включення їх у трудову діяльність" .

Як бачимо, все логічно. Однак, історики ще будуть вивчати труднощі, з якими прийшлося зустрітися перш ніж даний компонент програми був затверджений і реалізований.

У той же час, потрібно мати на увазі одну важливу особливість. У 1993-1994 роках ми стали свідками важкого переходу до ринкових відносин. Так як цей період ще не завершений неможливо точно передбачити розвиток подій. Назвемо лише найбільш очевидні прояви цього етапу: 1) поява безробітних; 2) участь молоді в комерційній діяльності; 3) зниження популярності педагогічної професії,у тому числі і вчителя трудового навчання; 4) труднощі з підготовкою молодих вчених.

На нашу думку, саме в цей час особливої ваги набуває питання державної підтримки трудової підготовки учнів за-

гальноосвітніх шкіл. Це дозволить контролювати, в певній мірі, процес соціалізації молоді, знизить можливе соціальне напруження.

На сучасному етапі важко прогнозувати розвиток подій. Можна лише сподіватися, що помилки минулих років не будуть повторені. Хоча багато фактів дозволяють висловити тривогу з приводу розвитку системи трудової підготовки учнів: скорочується набір студентів на загальнотехнічні факультети педвузів, в труднощі в діяльності МНВК, згортають свою роботу трудові об'єднання учнів та ін. Залишається лише надіятися, що Україна в 1994 р. почне виходити з економічної кризи і зможе забезпечити молоді необхідні умови для підготовки до ефективної трудової діяльності.

В И С Н О В К И

1.Закономірною є залежність системи трудової підготовки учнів від рівня економічного розвитку держави. З перших спроб використати трудове навчання в загальноосвітніх школах (XIX ст.) стало очевидним, що без цілеспрямованої фінансової і юридичної підтримки ця справа неминуче зазнає невдачі. У той же час без високого рівня професійної культури нації будь-яка держава приречена на поразку в економічному і військовому змаганні. Не випадково відомі економісти прийшли до висновку, що " людський капітал і сільськогосподарські угіддя - є найбільш потужними факторами в американській економіці ".

Безпосереднє відношення до цих процесів має допрофесійна підготовка учнів. Зарубіжні вчені стверджують, що інновації є основою економічного механізму довгої хвилі і визнають вирішальну роль продуктивності кваліфікованих

робітників. Відзначимо наявність своєрідного протиріччя. Надійну трудову підготовку може забезпечити лише економічно розвинута держава. У свою чергу рівень економічного розвитку залежить в значній мірі від рівня трудової підготовки. Результати дослідження переконують, що розв'язується це протиріччя упродовж десятків років. Вольові рішення, без належного наукового обґрунтування, не дають бажаного результату.

2. Вивчення історичного досвіду дозволяє стверджувати, що уроки трудового навчання не мають альтернативи. Їх відміна або недостатня підтримка викликали знищення матеріальної бази, зниження рівня педагогічного керівництва та інші негативні моменти для подолання яких потрібно десятки років.

3. Аколомов став висновок про значимість трудової діяльності для гармонійного розвитку особистості. У той же час ця закономірність має глибинну психологічну основу. Очевидно, що при відсутності належних умов для розвитку особистості в школі, можна підготувати виконавця, але важко виховати майбутнього майстра.

4. Серед основних критеріїв, які варто врахувати для успішного функціонування системи трудової підготовки учнів можна назвати: 1).обов'язковість трудової підготовки учнів неповної середньої школи; 2). допрофесійна підготовка учнів у старших класах середньої школи;3).державна система матеріального забезпечення трудової підготовки учнів; 4).підготовка багатоваріантних навчальних планів і програм; 5). державна система підготовки вчителів трудового навчання; 6).організація наукових центрів відповідного профілю;7). видавництво різноманітних посібників для вчителів і учнів, а також необхідних методичних матеріалів; 9). наявність

концепції трудової підготовки молоді.

5. Небхідною умовою успішного функціонування системи трудової підготовки є наявність зворотнього зв'язку. Вже перші соціологічні дослідження, проведені на факультетах загальнотехнічних дисциплін, дозволяють ставити питання про новий підхід до організації навчально-виховного процесу.

6. Досвід минулих років переконливо доводить згубність масових реформ без належної експериментальної перевірки змісту, форм і методів роботи. Заслуговує на вивчення досвід 20 - их років, при якому окремі методики проходили апробацію в експериментальних навчальних закладах.

7. Досвід Радянського Союзу підтверджує необхідність наукових центрів. Не випадково, Інститут виробничого навчання відіграв таку важливу роль в діяльності АПН СРСР. І в сучасних умовах у складі Російської академії освіти функціонує Інститут професійного самовизначення молоді. Думається, що незабаром аналогічний підрозділ буде і в складі АПН України.

8. На основі результатів нашого дослідження спробуємо визначити основні напрями наукових пошуків монографічного рівня:

а) розвиток національної системи трудової підготовки молоді неможливий без ознайомлення з сучасним вирішенням даної проблеми у зарубіжних школах. Необхідна серія книг і дисертацій для всебічного висвітлення цих питань;

б) перспективним видається вивчення специфіки трудової підготовки дівчат;

в) необхідно продовжити лонгетюдні дослідження механізму професійного вибору;

г) назріла необхідність у монографічному вивченні сучас-

них форм трудової підготовки учнів сільських шкіл;

д) потрібні нові монографії, в яких всебічно аналізувалася б історія методики трудового навчання;

е) вимагає дальшого вивчення технічна творчість учнів різного віку;

є) лише на 1995 рік запланована перша монографія, присвячена історії становлення і розвитку професійної підготовки вчителів трудового навчання;

ж) недостатньо вивчені народні традиції і регіональні особливості трудової підготовки учнів;

з) вкрай необхідна хрестоматія національної педагогіки.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
РОЗКРИТІ У ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

М О Н О Г Р А Ф І Ї:

1. Удосконалення підготовки вчителя загальнотехнічних дисциплін.-К.,1992.-71 с.(у співавторстві).
2. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (XIX - початок XX століття).-К.,1993.-173 с.
3. Трудова політехнічна школа: міфи і реальність (1917-1941 рр.).-К.,1994,-160 с.(у співавторстві).

КНИГИ, СТАТТІ, МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ.

4. Актуальные проблеми воспитания учащейся молодёжи.-Тернополь, 1989.-415 с. (в соавторстве).
5. Формирование профессиональных намерений старшеклассников // Пути повышения эффективности использования

труда молодежи в условиях развитого социализма: Сб.инф.респ.наук. - практ.конф. (г. Львов 22-23 дек. 1981 г.).-К.1981, вып.2.-С. 55-57.

6. Основоположники наукового світогляду про залучення учнівської молоді до продуктивної праці як засіб виховання активної життєвої позиції. -Тернопіль, 1982.-23 с.
7. Некоторые вопросы трудового воспитания и профориентации советской молодёжи // Экономика Советской Украины.-1983.-N 4. -С.77-81.
8. "Арсенал" и его "Смена" // Народное образование.-1983.-N 5. -С.68-69.
9. Формування активної життєвої позиції старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів: Методичні рекомендації. -К.,1983. -33 с.
10. Производительный труд как фактор формирования социально активной личности школьника // Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма: Тезисы межвуз.совещания (Москва, 13-15 декабря 1983 г).-М.,1983.-С.94-96.
11. Світ професій очима молодших школярів // Початкова школа. -1985. -N 6.-С.56-58 (у співавторстві).
12. Подготовка студентов к оптимальному сочетанию форм учебной деятельности на уроке // Совершенствование учебно-воспитательной подготовки учителей общетехнических дисциплин (методические рекомендации).-Тернополь, 1986. -С.36-38 (в соавторстве).
13. Ознакомление студентов с методическими приёмами воспитания коллективизма у школьников при изучении кур-

да "Методика преподавания трудового обучения и общетехнических дисциплин"//Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. -Тернополь, 1986.-вып.6.-С. 9-11 (в соавторстве).

14. Совершенствование деятельности студенческих проблемных групп // Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин.-Тернополь,1986.-вып. 6.-С.34-35 (в соавторстве).
15. Подготовка будущих учителей к определению уровня воспитанности // Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин.-Тернополь,1987.- С.14-15 (в соавторстве).
16. Формування соціальної активності учнів у процесі продуктивної праці (на прикладі трудових об'єднань міських шкіл):методичні рекомендації.-К., 1988.-23с. (у співавторстві).
17. Изучение студентами общетехнических факультетов системы трудового воспитания // Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин.-Тернополь,1988.- С.3-15 (в соавторстве).
18. А.С.Макаренко о системе трудового воспитания // Творческое наследие А.С.Макаренко и современная школа: Тезисы доклада Респ.науч.-практ.конф.-Сумы,

1988.-С.119-120 (в соавторстве).

19. Опыт изучения студентами педвузов педагогического наследия А.С.Макарено // Творческое наследие А.С.Макаренко и совершенствование педагогических кадров: Тезисы доклада Респ.науч.-практ.конференции:- Полтава, 1988. -С.119-120 (в соавторстве).
20. В.О.Сухомлинський про систему трудового виховання і сучасність // Творче використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в умовах перебудови народної освіти в країні: Тези доп. та повід. наук.-практ. конференції.-Луцьк.1988 -С.178-179.
21. Влияние выбора профессии на профессиональное становление учащихся // Психологические условия профессионального становления личности в свете реформы общеобразовательной и профессиональной школы: Тезисы науч. сооб. конф.-М., 1988.-С.119-120. (в соавторстве).
22. Становлення радянської системи трудового виховання (1917 -1920 рр.) //Розвиток школи і педагогічної науки на Україні: Тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф.-Ніжин,1989. -Ч.2.-С.22-23.
23. Вивчення особливостей системи трудового виховання молоді з західних областях УРСР // Розвиток освіти і культури в західних областях УРСР (1939 - 1989): Тези доп.наук.-практ.конф. -Тернопіль,1989.-Ч.1.-С.77-78 (у співавторстві).
24. Н.К.Крупская о развитии системы трудового воспитания школьников // Н.К.Крупская о коммунистическом воспитании молодёжи. Тезисы докл. межвуз. науч.-практ.

конф.- Ровно, 1989.-С.115-116.

25. Совершенствование содержания и организации учебного процесса на факультетах ОТД // Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин.-Киев,1989.- С.8-10 (в соавторстве).

26. Їх безліч - усяких і різних: Престижність професій серед міських підлітків // Радянська школа.-1989. -N 2.-С.73-74 (у співавторстві).

27. Перебудова вищої і середньої школи - складова якісного оновлення суспільства // Радянська школа. -1989.- N 3. -С.50-54.(у співавторстві).

28. Что мешает работать?// Народное образование.-1989. -N 9. - С.41.

29. Региональные особенности и профессиональная ориентация.// Профессиональное становление учащейся молодёжи //Тезисы докл.межвуз.науч.-практ. конф.- Комсомольск-на-Амуре, 1989.-С.16-17 (в соавторстве).

30. Совершенствование организации непрерывной педагогической практики студентов //Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательной работы на факультетах подготовки учителей общетехнических дисциплин. -Киев, 1989.-С.22-23.

31. А.С.Макаренко о системе трудового воспитания и современность // Использование педагогического наследия А.С.Макаренко в условиях перестройки среднего и высшего образования: материалы межвуз.науч.-практ.конф. - Киев, 1989. -С.23-25.

32. Педагогічна практика студентів: Методичні рекомендації. -Тернопіль,1989.-32 с.(у співавторстві).

33. Творчі завдання як засіб активізації самостійної роботи студентів// Зміст, форми і методи самостійної роботи студентів: Тези наук.-практ.конф.- Тернопіль, 1990.-С.12-14.

34. Інформаційне забезпечення виховного процесу// Шляхи удосконалення професійно-педагогічної підготовки вчителя в умовах перебудови вищої і середньої школи: Тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. - Ніжин, 1990. -С.39-40.

35. Підготовка інтелектуальної еліти в гімназіях і ліцеях (Історико-педагогічний аспект)//Гімназії і ліцеї: минуле, сучасність, майбутнє: Тези доп. наук.-практ. конф.- Тернопіль, 1991.-С.3-8.

36. Концепція трудової підготовки учнів національної школи України. -Тернопіль, 1991.- 7 с.(у співавторстві).

37. Практична підготовка учнів у гімназіях і ліцеях // Гімназії і ліцеї: минуле, сучасність, майбутнє: Тези доп.наук. -практ.конф.- Тернопіль, 1991.-С.47-50.

38. Історико-педагогічна підготовка учителів національної школи // Учитель національної школи: Тези доп. наук. -практ.конф. - Тернопіль, 1991.-Ч.2.-С.42-45.

39. Історія педагогіки: Навчальна програма (базовий курс).-Тернопіль, 1992.-13 с.

40. О приоритетах в подготовке учителей труда к деятельности в условиях рыночных отношений// Подготовка учащихся и будущих учителей труда к работе в услови-

ях рыночных отношений // Тезисы докл. респ. науч практ.конф.- Брянск,1992.-С.31-32 (в соавторстве).

41. Основи професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя (Навчально-тематичний план і програма допрофесійної підготовки старшокласників і учнів педагогічних ліцеїв). - Тернопіль, 1992. -7 с.(у співавторстві).

42. Вдосконалення інформаційного забезпечення виховного процесу (Методичні рекомендації). - Тернопіль, 1992. -29 с. (у співавторстві).

43. Порадник з питань професійної орієнтації.- Тернопіль, 1993.- Ч.1.- 17 с. (у співавторстві).

44. Трудове навчання учнів у школах зарубіжних країн (XIX - початок XX ст.) //Вісник АПН України.-1993. -N 1. -С.113- 122 (у співавторстві).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР НАУКОВИХ ЗБІРНИКІВ:

1. Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України: Тези доп.наук.-практ.конф.- Тернопіль,1990,Ч.1. -171 с.
2. Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України: Тези доп.наук.-практ.конф.- Тернопіль,1990.Ч.2. -330 с.
3. Учитель національної школи: Тези доп.наук.- практ. конф.- Тернопіль,1991.Ч.1. -257 с.
4. Учитель національної школи: Тези доп. наук.-практ. конф.- Тернопіль, 1991.Ч.2. -327 с.
5. Гімназії і ліцеї: минуле, сучасність, майбутнє // Тези доп.наук.-практ.конф.- Тернопіль, 1991.-111 с.

S U M M A R Y

Anatoliy Vychrushch "Laudor traininig of pupils of general education in Ukraine (historical and pedagogical analysis and perspectives)".

Thesis for a Doctor's degree of pedagogics, specialization 13.00.01 in the theory and history of pedagogics, Dragomanoff Ukrainian Pedagogical University, Kyiv, 1994.

Thesis under the defence contain theoretical analysis of objective development of pupils labour training in Ukrain durig XIX - XX centuries.

Key words: pupils labour training, subject, forms, methods of education.

А Н Н О Т А Ц И Я

Выхрущ А.В. Трудовая подготовка учащихся в общеобразовательных школах Украины (историко-педагогический анализ и перспективы).

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики, Украинский государственный педагогический университет им. М.П.Драгоманова, Киев, 1994.

Защищается диссертация, которая содержит теоретические исследования закономерностей развития системы трудовой подготовки учащихся общеобразовательных школ Украины на протяжении XIX - XX в.в.

Ключеві слова:
трудова підготовка учнів, зміст, форми, методи навчання.